

Berlin Geisterbahn: fascinerende spookstations

Foto-expositie in Rijksmuseum Twenthe

Achtergrond - 8 november 2019 - Auteur: Ingrid Bosman

De herdenking van 30 jaar val van de Muur doet hem persoonlijk niet zoveel, maar kunstenaar Fons Brassers is blij dat zijn serie 'Berlin Geisterbahn' nu weer eens compleet is te zien, in Rijksmuseum Twenthe in Enschede. "In volle glorie", zoals hij niet zonder ironie opmerkt. Want meer nog dan stille getuigen van de Koude Oorlog, zijn de dubbelportretten van verlaten stations in West-Berlijn monumenten van stilstand en achteruitgang.

Sommige spookstations deden hun naam nog meer eer aan dan gedacht. Een van de portretten die Brassers in de jaren tachtig maakte, toont een met onkruid overwoekerd stuk bestrating, omheind door een hek. Achter het gaas zit een hond. Braaf te wachten op dingen die niet komen gaan, zo lijkt het. Het is, vertelt Fons Brassers, de labrador Holda van kunstenaar Armando, genoemd naar een vrouwenfiguur uit Wagners opera Tannhäuser. Brassers was met haar baasje bevriend. "Op verzoek van Armando paste ik een week op die hond, die zo keurig was opgevoed dat hij gezellig met me mee op stap kon."

Samen stuitte ze op S-Bahnstation Düppel vlakbij Zehlendorf, geopend in 1939 en pal aan de Muur gelegen. Brassers, met een vleug hernieuwde opwindings: "Daar was dus nagenoeg niks van over! En dan toch nog dat hek, wat het helemaal idioot maakte". Vanzelfsprekend legde hij ook dat beeld vast. Want als Brassers aan een project begint gaat hij naar eigen zeggen tot het uiterste. "Dan fotografeer ik alles, ook als het er niet meer is."

‘Ik kijk altijd de andere kant op’

Het was de vorig jaar overleden Armando die Fons Brassers (1944) op het spoor zette van de spookstations. Onbewust, zoals Brassers vertelt. De Haarlemse beeldhouwer/fotograaf zocht de bevriende kunstenaar in 1983 voor het eerst op in Berlijn, waar deze zich in 1979 had gevestigd. Als oorlogskinderen deelden ze onder meer hun interesse in alles wat met de zwarte geschiedenis van Berlijn te maken heeft. Het was Brassers eerste bezoek aan de toen nog gedeelde stad.

“Ik had in Armando natuurlijk een reuze gids. Hij wilde me die dag het Olympiastadion laten zien.” Vlakbij dat schoolvoorbeeld van bombastische nazi-architectuur viel Brassers oog op een verlaten gebouwencomplex. “Ik kijk altijd de andere kant op”, verklaart de fotograaf met een lach. Hij was meteen gefascineerd en informeerde bij Armando wat hij zag. “Hij zei ‘O, dat is de *Geisterbahn*, de spookbaan’. Alsof het de gewoonste zaak van de wereld was.”

Verweesd

Voor veel West-Berlijners was het dat ondertussen ook. De S-Bahn (anno 1924) leidde in West-Berlijn sinds 1980 grotendeels een slapend bestaan. Na de bouw van de Muur in 1961 was het stadstreinennet in twee helften verdeeld geraakt, maar wel in gebruik gebleven. Volgens afspraak zowel in Oost als West gerund door de Deutsche Reichsbahn, staatsbedrijf van de DDR. In het Westen werd het ‘besmette’ spoor geboycot, om te voorkomen dat met de Westmarken voor de kaartjes de bouw van de Muur kon worden gefinancierd. Terwijl de S-Bahn daar uit de gratie raakte bleef het in Oost-Berlijn een belangrijke transportader. Na een staking in 1980 onder Westduits personeel werden de lijnen in het westelijk deel goeddeels opgeheven. De stations en perrons bleven verweesd achter.

Fons Brassier kreeg van Armando een boek over de S-Bahn – of de S staat voor *Stadt* of *Schnell* is tot op heden omstreden – en dacht: “Dat kan ik beter.” Hij beet zich vast in wat aanvankelijk een documentair project zou worden maar allengs een meer artistiek karakter kreeg. Al bleef de opzet: de situatie systematisch vastleggen zoals die was. Brassier verzamelde kaartmateriaal en verdiepte zich in de geschiedenis, om tussen 1983 en 1990 alle 59 in onbruik geraakte stationsgebouwen en bijbehorende perrons te fotograferen. Dat deed hij in zwart-wit, op steeds dezelfde ‘rechttoerechtaan’-manier.

Om de eenvoudige reden dat meer niet nodig was, legt hij uit: “Ik gebruikte een kleinbeeld Nikoncamera met een standaardlens. Daar had ik genoeg aan. Al dat geouwehoer van nog eens teruggaan omdat het licht dan misschien beter is... De omstandigheden waren van zichzelf meestal ideaal. Helemaal als het een beetje van dat gore weer was, met een bedekte hemel of mist.” Hij is een ‘zuinige’ fotograaf, zegt hij zelf. “Ik ben later nog wel eens teruggekomen uit Berlijn met maar één foto. Ik vraag me altijd af: ‘Voegt het wat toe, als ik die foto maak?’ ” Hij weet het, het is een vraag die zeker door amateurs nog maar zelden wordt gesteld. “Ze doen maar.”

Vacuüm in de tijd

Met zijn fotoserie legde Fons Brassier een vacuüm in de tijd vast. Het verval, op plekken die hun bestaansrecht juist ontleen aan vooruitgang, in alle opzichten. Die dynamiek keerde terug na de val van de Muur, nu precies dertig jaar geleden. Vanaf de zomer van 1990 reden de treinen weer door, vanaf september ook op de (onderaardse) spookstations van de verbinding die ‘dwars’ door de Muur ging, zoals Unter den Linden, Oranienburgerstrasse en Friedrichstrasse, dat een streng bewaakte grenspost werd.

Van de 17 Oost-Berlijnse stations in Mitte maakte Fons Brassier vanaf 1986 een aparte serie, Berlin gesperrt. Onder veel moeilijker omstandigheden, want de treinen reden stapvoets door deze stations maar stopten er niet. De stations en perrons waren afgesloten zodat Oost-Berlijners niet konden instappen. Ondanks de bewaking door de Volkspolizisten (“Ik heb er nog eens een recht in zijn gezicht gefotografeerd”) wist Brassier zijn werk te doen, met de camera voor zijn buik, de deuren voorzichtig op een kier geduwd.

‘Berlijn is onherstelbaar opgeknapt’

Des te groter is de beklemming die uit die serie spreekt. De vraag of een tentoonstelling van Berlin gesperrt niet veel meer voor de hand had gelegen, nu 30 jaar val van de Muur wordt herdacht, is aan de fotograaf niet besteed. Die feestelijkheden kunnen hem toch al weinig schelen. “Mensen vragen wel: ‘Moet je nu niet naar Berlijn?’ Maar iedereen gaat naar Berlijn.” Tien jaar geleden schonk hij een complete serie Berlin Geisterbahn aan Rijksmuseum Twenthe, waarvan hij de toenmalige directeur Lisette Pelsers goed kende. Hij is blij dat de reeks daar nu voor het eerst compleet is te zien. “*Berlin Geisterbahn* en *Berlin gesperrt* zijn twee totaal verschillende series, die elk op hun eigen manier een verhaal vertellen.”

Dat geldt ook voor de foto's die hij tot 2006 nog maakte van de heropende spookstations in West-Berlijn. "Meer reclame en meer graffiti", vat hij samen wat hij aantrof. En meer mensen. Op dit moment vervoert de S-Bahn dagelijks gemiddeld zelfs anderhalf miljoen reizigers. Brassler is daar niet bij, en niet alleen omdat zijn fysieke conditie een bezoek aan Berlijn niet meer toestaat. "Ik ben als zeeman en later als kunstenaar op veel plekken geweest, maar Berlijn is met niets te vergelijken. Tenminste, dat wás zo. Van die fascinerende eilandstad van toen is niks meer over. Berlijn is onherstelbaar opgeknapt."

De tentoonstelling in Rijksmuseum Twenthe duurt van 9 november tot en met 16 februari.

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel:

<https://duitslandinstituut.nl/artikel/34293/berlin-geisterbahn-fascinerende-spookstations>